

ХАГИОГРАФИЧНОСТ У
СРПСКОЈ АЛЕКСАНДРИДИ
И ВАРЛААМУ И ЈОАСАФУ¹

Институт за књижевност и
уметност, Београд

Апстракт: Књижевна дела као што су Српска Александрида и Варлаам и Јоасаф настају прилагођавањем наслеђених фабула законитостима хагиографије која се у раду посматра као наджанр преко кога средњовековна књижевност одређено прозно дело прихвата као легитимно. Компаративно се анализира утицај композиције житија, општих места, најважнијих мотива, начина карактеризације и других елемената. Преображај са собом носи промену религијске и идеолошке парадигме.

Кључне речи: Српска Александрида, Варлаам и Јоасаф, хагиографија, жанр, христијанизација.

Сваки средњовековни књижевни жанр потребно је тумачити дијахроно „у свакој од његових фаза – нећемо рећи развоја већ – трајања: настанка, мијењања, кристалисања или деформисања” (Шпадијер 1996: 372). При тој промени о особинама жанра можемо доста закључити посматрајући начин на који наративи на периферији дискурса, као што су позноантички Роман о Александру Великом и легенда о Буди, постају део књижевног анона. Христијанизацијом њихове фабуле настају нова дела – Српска Александрида и Житије Варлаама и Јоасафа чију је жанровску припадност тешко одредити, јер спадају у групу текстова који настају у „интермедијалном периоду између антике и модерног доба који теорија књижевности није узимала у обзир при свом конституисању” (Маринковић 1986: 20).

Прва, хеленистичка редакција Александриде настаје обједињавањем легенди о освајачевом животу, изгубљених епистола и измењених сведочења биографа. О жанровском одређењу Српске Александриде, редакције која настаје најкасније крајем 13. века (Маринковић 1986: 323), тешко је говорити јер се њено значење усложњава христијанизацијом.² Дело се не може подвести под тешко преводив тер-

1 Рад је настао у оквиру научног пројекта Института за књижевност и уметност из Београда ОН178008 *Српска књижевност у европском културном простору*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2 Постоје мишљења да је историјски и фиктивни наратив о Александровом животу омогућио да се међу Хеленима припреми тло за прихватање концепта човекобога, види: Amitay O. *From Alexander to Jesus*. Berkeley: University of California Press, 2010.

мин *medieval romance novel*, зато што је писано српскословенским, а не народним језиком и зато што у њему изостају и приказ куртоазне љубави и срећан крај, основне одреднице жанра уз приказивање авантура. К. Жуано користи пригодан, али непрецизан термин *fringe novel* (роман границе/разлике) не би ли нагласила непрестано преобликовање овог дела (Grammatiki 2009: 33–49).

Дијалог са житијем огледа се у стилској обради, организацији текста и карактеризацији јунака. Додају се цитати из библијских књига, подражава композициона схема, на почетку се наглашава царева изабраност и радња се усклађује са дешавањима свете историје. Мотив порекла промењен је, поред сурвивала, чувања Амоновог очинства, лик цара Филипа обликује се у складу са житијном традицијом побожног родитеља. Крај је обележен поукама које Александар изриче пред смрт, попут светитеља. Он размишља о смрти у складу са топиком анахоретске литературе. Цар се моделује према Христу, страда као жртва издаје, а истовремено је и најважнији актер историје, месијанска фигура. Он не постаје светитељ³ поред свих квалитета, изостају чуда после смрти. Ово минус-присуство указује на границу преко које се није прешло при преображају наслеђеног текста. Трагички импулс је и даље присутан, страх од смрти сукобљен је са новопридошлом вером у васкрсење која се први пут појављује у овој редакцији.

Жанровско одређење Варлаама и Јоасафа је проблематично, као и питање ауторства дела⁴ прожетог алегоријским причама које имају порекло у индијској књижевности, пуног дијалогских мајеутичких деоница, дела које обилује позајмицама из текстова са разноликим теолошким садржајем (Johnson 2012: 1153–1154). Ипак је боље сматрати га хагиографијом, а не романом, „предочени садржај указује на то да су сви релевантни житијни мотиви (укључујући транслацију и казивање о чудима) заступљени и реализовани у поретку који је схемом предвиђен” (Јухас 2006: 96). Долази до промена у односу према хетерогеном наслеђу корпуса текстова о Будином животу. Грађу је редактор Варлаама и Јоасафа позајмљивао из традиције уобличене у складу са религиозним погледима будистичких школа. Најочигледнији је утицај два дела: Лалите Вистаре, канонског текста махајана школе будизма (Nariman 2017: 29) и Буда Карите (2. в.н.е), млађе, поетски најраскошније варијанте песника Ашвагхоше.

Христијанизовани текст као најважнију интервенцију има промену улоге Будиног (Јоасафовог) оца који је моделован према типич-

3 Етиопска варијанта Александриде отићи ће још даље у христијанизацији наратива о македонском цару, види: Asirvatham S. R. “The Alexander Romance Tradition from Egypt to Ethiopia”, *Acta Classica* (January 2014) Academia.edu. 20.12.2017.

4 У науци је дуго владало мишљење да је аутор текста Јован Дамаскин. Друге две могућности су да је у питању непознати монах Јован из манастира Св. Саве Освећеног у Палестини или грузијски монах Јефтимије Атонски.

ном лику цара из хришћанских мучеништва. Авенир се намеће као јунак првог дела житија (Јухас 2006: 99). Друга промена је стварање новог јунака, монаха Јоасафа, покретача радње, носиоца знања о хришћанској вери. У индијским легендама Буда сам долази до просветљења уз повремене сусрете са другим пустињацима, а текст житија даје на важности лику царевићевог духовног оца. Кулминација радње је различита, монашко подвизавање и победа у теолошким расправама окосница су христјанизованог текста, док се наративи о Буди усредсређују на тренутак његовог просветљења (Doctor 2017: XI). Први део житија, онај који сведочи о Јоасафовом животу пре замонашења, угледа се на изворни материјал, док је други управљен према византијским хагиографијама, чији узорни текст је Атанасијево Житије светог Антонија.

Оба дела су битна за средњовековну српску књижевност, јер се баве начином на који се један световни јунак сакрализује (у већем или мањем степену), што је основна тема српскословенских хагиографија, за које је Житије Варлаама и Јоасафа могло послужити као узор.

ЛИТЕРАТУРА

- Јухас-Георгиевска Љ. „Поводом превода Варлаама и Јоасафа”. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 72., св. ¼, (2006): стр. 93–101.
- Маринковић Р. (ур.). *Роман о Троји, Роман о Александру Великом*. Београд: Просвета – Српска књижевна задруга, 1986.
- Шпадијер И. „Проблем жанра у средњовековној књижевности”. *Књижевна историја*, XXVIII, 100 (1996): стр. 365–373.
- Doctor A. (ed.) *The Play in Full, Lalita Vistara*. <<https://aryanthought.files.wordpress.com/2014/05/lalitavistara-sutra.pdf>> 05.12.2017.
- Grammatiki A. K. (ed.). *Novelistic Writing in the Post-Classical Age*. Leiden – Boston: Brill, 2009.
- Johnson S. F. (ed.). *The Oxford Handbook of Late Antiquity*. New York: Oxford University Press, 2012.
- Nariman J. K. *Introduction to the Early Buddhist Texts in Sanskritised Prakrit*, <<https://www.ancient-buddhist-texts.net/Reference/Early-Buddhist-Texts/Early-Buddhist-Texts.pdf>> 16.12. 2017.

*The Hagiographic Quality of Serbian Alexander Romance
and Barlaam and Joasaph*

Summary

The analyzed works have been adapted to the hagiographic canon in different ways. Adjusting to the implicitly prescribed scheme is the fundamental manner in which a prose text becomes acceptable to the prevailing discourse. The characters are shaped after the heroes of hagiographies. In the Hagiography of Barlaam and Joasaph the basic plot is dramatized following the form of martyrology and the worthiness of the anchorite life is re-emphasized. The relation between the secular and spiritual spheres of being is resolved in line with the Indian and Christian traditions. Serbian Alexander Romance retains a “seed” of historicity, which is indicated by the fact that Alexander can never become a saint, he is not entirely allowed to cross over into the Christian paradigm.

Keywords: Serbian Alexander Romance, Barlaam and Joasaph, hagiography, genre, Christianization.